

עץ חיים היא למחזיקים בה

על המגמות השונות ביחס ללימוד התורה¹

הרב עוזי קלכהיים זצ"ל

הקדמה

בדורות מאוחרים שלאחר התלמוד, אנו מוצאים שיטות שונות ביחס לאופן החזקתה ודרך קנייתה של תורה.

יש שהבליטו את הדבקות בה' כתכלית נתינת התורה. תפישה זו מבליטה את האחיזה בשורש, במקור של התורה, דהיינו "נותן התורה". יש שהדגישו את החשיבות הלימודית העצומה בהשכלת ענייני התורה. בידיעת התורה ראו את הערך העליון שבתורה ומדגישים הם את האחיזה באילן עצמו. ויש שראו בהוצאה לפועל של התורה על ידי קיום מצוותיה את עיקר עניינה של התורה. תפישה זו שמה את הדגש על פירות האילן שהם תכלית העץ.

שלושת הכיוונים האלו - מקורם במשנת ראשונים, והרחבתם בדורות אחרונים. ניתן לומר ששלוש התנועות הגדולות שהיו בישראל בדורות האחרונים: החסידות, ההתנגדות והמוסר, כל אחת מהן מעוגנת בבחינה אחרת של האילן.

המגמה המוסרית המבטאת את הבחינה המעשית של קיום תורה - היא נאחזת בפירותיו של "עץ חיים".

המגמה הלימודית שהובלטה בהתנגדות - היא נאחזת באילן עצמו.

תנועת החסידות נאחזת בשורשים - ומבליטה את יסוד הדבקות בה', כמגמה העיקרית של התורה.

1. מאמר זה, הוא חלק ממאמר "עץ חיים היא" המופיע בספר "אדרת אמונה". המאמר עבר עריכה מחודשת, בהסכמת המשפחה.

אמנם, לא הייתה מגמה בהבלטת עניין מסוים משום ויתור על החלקים המשניים - אלא שימת לב, הדגשת הערך העיקרי והעברת מרכז הכובד אליו.

המגמה המוסרית המעשית עיון במשנת בעל ה"ראשית חכמה"

נודע היות אמת, שעיקר עסק התורה הוא להביאה לקיום המעשה.

זוהי פתיחתו של ר' אליהו די וידאש, לספרו "ראשית חכמה". ספר זה זכה לתפוצה רבה בישראל, והיה לאחד מספרי המוסר היסודיים והמעמיקים. המחבר עצמו תלמידו של המקובל ר' משה קורדובירו, וזכה שבדורות מאוחרים נתקדש ספרו, והיה לספר מופת לכל עובד ה' באמת, עד שהגאון החיד"א המליץ עליו:

אשרי אדם שילמד בו כל יום ויעשה קבע שיעור אחד, ודאי יתנוצץ בו קדושה וטהרה.

(שם הגדולים, מערכת ספרים, ערך ראשית חכמה)

פתיחתו לספר אולי אין בה מן החידוש, שהרי אפשר למצוא מאמרים רבים בתלמוד ובדברי חז"ל הדומים בניסוחם ובגישתם: "לא המדרש עיקר - אלא המעשה", על "מי שחכמתו מרובה ממעשיו" למה הוא דומה, ויתרונו של זה ש"מעשיו מרובין מחכמתו" - שכל רוח לא תוכל לעקרו. החידוש בהקדמתו של הספר "ראשית חכמה" הוא בשיטה, להוכיח שכל עיקרו של התלמוד הוא לשם המעשה. ואף במקומות שישנה הפלגה בערך הלימוד מסביר המחבר ומוכיח שהכוונה היא ל"לימוד המביא לידי מעשה", או ללימוד הקשור במעשה.

בסוף ההקדמה מגדיר המחבר את מגמת הספר ואת כוונתו בחיבורו. אופיינית למשנתו, היא חזרתו על המילה: "מעשה" פעמים כה רבות במשפטים ספורים:

כיוון שראינו מעלת **המעשה** - כמבואר במאמרים הנזכרים, ושהתלמוד מביא לידי **מעשה**, ראיתי לחבר ספר כולל בענייני **המעשה**, הנמצאים מפוזרים בדברי רבותינו במדרשים ובגמרא ובזוהר, וגם הנמצא בדברי המפרשים הנוגע ל**מעשה**, כי בהיות דברי **המעשה** מקובצים כאחד, יזכור האדם **המעשה** - ולא ישכח ממנו מהרה.

(הקדמה לראשית חכמה)

אף שנראה מדברי המחבר, שהוא בא ללקט את המאמרים המפוזרים בדברי רבותינו, נמצאת בדבריו פרשנות חדשה למאמרי חז"ל בהתאם לתפישתו היסודית ביחס לתלמוד ולמעשה. נעמוד על עיקרי משנתו, שהם הבסיס לגיבוש השיטה המוסרית, ביחס למהות תלמוד תורה.

הגדרת המושג "תורה לשמה"

וכך כותב בעל ה"ראשית חכמה" בהקדמתו לספר:

ועם היות שנראה בזוהר בכמה מקומות שמעלת התורה – יתירה על המעשה.

עם זאת הוא טוען ש"אין מכאן ראיה". הוא יוצא מתוך הנחת יסוד, שהמובן של המושג "תורה לשמה" הוא "ללמוד על מנת לעשות".

נמצא שאם יעסוק בתורה על מנת לקיים כל מה שיקרא, נקרא עוסק בתורה, כי שם התורה העצמי הוא המעשה, שהרי היא נקראת תורה לשון הוראה להורות לאדם כיצד יעשה המצוות, ואם אינו עושה – נמצא שם תורה בו לבטלה.

לפי הגדרתו, ה"שם העצמי" במושג תורה הוא רק עשיית המצוות.

תורה היא "הוראה, להורות לאדם כיצד יעשה המצוות".

מכאן נבין את הסברו לביטוי "תורה אור" – לא כערך עצמאי, אלא ביחס לתועלת המעשית המופקת מן האור.

כי נר מצווה ותורה אור, למה נקראת התורה אור, שהיא מאירה את האדם מה יעשה.

המסקנה המתבקשת מגישה זו היא, שהלימוד לשמה צריך להיות מכוון רק לצד המעשי שבתורה. אין הלימוד ערך כשלעצמו, אלא בכוונת הלימוד יש לחשוב על המגמה המעשית שבו.

לאחר מכן הוא מביא מאמרים בשבחה של תורה:

שבלי ספק עיקר התורה לשמה – הוא לדעת אותה, כדי לקיים מצוותיה.

עיקר תורה לשמה היא התורה שאדם לומד כדי לקיימה.

וכן את דברי הזוהר על הפסוק "והגית בו יומם ולילה"²:

זכאה חולקהון דאינון דמשתדלי באורייתא יממא ולילה.

(חלק ב, קצד עמוד ב)

מוסיף בעל "ראשית חכמה" את הפן המעשי:

---

2. שמשמע ממנו שעצם העיסוק והדבקות בתורה מעלה גדולה היא לנפש.

ולא ישלול בעבור עסק התורה, עסק המעשה, שאפשר לקיים זה וזה שיעסוק בתורה מעוטר בציצית ותפילין... הרי בזה מקיימים תורה ומעשים כאחד. גם העסק בתורה, לפי שיטתו, אינו ערטילאי, אלא מלווה וכרוך בעשיית המצוות.

היחס לפנימיות התורה

מפתיעה ומעניינת היא גישתו ללימוד התורה הפנימית, ששם אנו עוסקים בדברים מופשטים מהעולם הגשמי, כמו צפייה במרכבה, בכסא הכבוד, וכו'. האדם אף נשאל על כך לעתיד לבוא. גם אם קרא ושנה הלכות ולמד אגדה, הוא נשאל: "חשמל היאך הוא עומד... בזק היאך הוא עומד" וכו'.³ אלו דברים שלכאורה אין להם כל השלכה מעשית, ולכאורה, יש ערך בעצם ההתבוננות בדברים הגדולים הללו. גם כאן להפתעתנו קושרם בעל "ראשית חכמה" - בצד המעשי, שהמגמה העיונית באותם הדברים היא לשם המעשה.

לדעת אמיתית קיום המצוות ברמיזתם וסודם...

הרי שתכלית הידיעה בחכמה היא לדעת מעשה מרכבה, ושאר דברים הנזכרים במאמר, אם כן הרי יש ממנו תועלת למעשה...

הרי כפי ידיעתו בחכמה ידע לעשות המצווה ברמיזה כפי הסוד העליון.

(מתוך ההקדמה)

הפלטתו זו, של בעל "ראשית חכמה" - לראות "בדבר הגדול" מעשה בראשית ומעשה מרכבה, רק כאמצעי ל"דבר הקטן" - הוויות אביי ורבא⁴ - היא קצת קשה. לתוכן הפנימי הנשגב של התורה קראו "דבר גדול", וקשה להניח שהוא יהא טפל ל"דבר הקטן", לפן המעשי שבתורה.

מן הצורך להדגיש שיש להבחין בשני סוגי הלימודים: הנגלה והנסתר, שלכל אחד ייעוד משלו. בלימוד הנגלה - המטרה היא ידיעת המעשה. על כן הדגישו חז"ל "אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא"⁵, המגמה העיונית והפלפול בתלמוד, חייבים להביא בסופו של דבר לבירור המעשי: "כל השונה הלכות בכל יום - מובטח לו שהוא בן עולם הבא"⁶. לא כן העיסוק

3. מדרש משלי פרשה י.

4. עיין סוכה כח, א.

5. יומא כו, א.

6. סוף מסכת נדה.

בתורת הנסתר. עצם הלימוד מביא לרוממות הנפש, לדבקות הנשמה בדברים הגדולים.

נכונה היא הבחנתו של הרא"ה⁷ בשינוי השם שקבע לכל מקצוע "טיול בפרדס" ו"הליכה בהלכה". ההבדל בין טיול להליכה, שב"טיול" מושגת המטרה בעצם ההליכה, בשוטטות בחיק הטבע; מה שאין כן ההליכה, שהיא באה לשרת מטרה ועניינה הוא הצד השימושי והתכליתי. על דרך "ויצא יעקב מבאר-שבע וילך חרנה". הליכתו של יעקב היא אמצעי להגיע לחרן, ואם אפשר בקפיצת הדרך - אפשר לוותר על ההליכה.

המובן של "טיול בפרדס" בא ללמדנו שיש לעסוק בתורת הנסתר גם ללא השלכה מעשית ופועל יוצא לחיי המעשה. יש ערך נשגב בעצם הלימוד, שכבר בו מושגת המטרה. בעצם השוטטות בעולמות העליונים - מתעלה הנשמה. לא כן בנגלה - הלימוד בגמרא נקרא "סוגיא", הליכה. כאן חשוב להגיע למסקנות המעשיות, שהפלפול לא יהא ערטילאי, אלא מביא לידי מעשה.

אם נבוא לסכם את שיטתו של בעל "ראשית חכמה", הרי שבבואנו להחזיק באילן התורה, להגדילו ולפתחו - אסור לנו לשכוח שכל מטרת העיסוק בתורה היא העשייה, ולכן החינוך התורני - חייב להגיע תמיד לביצוע המעשי, ולהיות צמוד אליו.

וכך הם דבריו ביחס לכך שהתורה נקראת "עץ חיים" - בהסתמכו על דברי הזהר:

דאורייתא דאקרי 'עץ חיים' היא למחזיקים בה', ובר נש - עץ, הדא הוא דכתיב 'כי האדם עץ השדה' ופקודין דבה דמיין לאיבא, מה כתיב בה: 'רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכתת', 'אותו תשחית' - מעלמא דין. 'וכרת' - מעלמא דאתי, ובגין דא צריך לאעקרא מההוא אתר, ויתנטע באתר אחרא בין צדיקא, מה בר נש בלא בנין אתקרי - עקר, ואתתיה-עקרה, אף הכי אורייתא בלא פקודין, איתקריאת עקרה, בגין דא אוקמוה: 'לא המדרש עיקר-אלא המעשה'.

(זהר, פנחס ריח, א)

תרגום:

הרי בפירוש אמרו כי עם היות שיעסוק בתורה, שהיא רמז לגדילת האילן - אם לא יעשה מעשה, שהיא הוצאת הפרי מהאילן, הוא נקרא עץ שאינו עושה

פרי, שהוא אילן סרק, ודינו "אותו תשחית וכרת". עיקר גדילת האילן הוא לפירותיו – המעשה הוא העיקר כי לכך נטעו את האילן. (ראשית חכמה שם)

לפי דרכו, מפרש בעל "ראשית חכמה" את נוסח הברכה "לעסוק בדברי תורה" ולא "ללמוד תורה", באופן הבא: הלימוד אינו התכלית, אלא "העיסוק", שהוא הצד המעשי, ההלכה למעשה.

בהמשך הוא מצטט את ברכתו של משה רבנו בתורה:

אמר רבי אליעזר: איזו היא הברכה שבירך משה בתורה תחילה? ברוך אתה ה' אלוקנו מלך העולם אשר בחר בתורה הזאת וקדשה, ורצה בעושיה. (דברים רבה, פרשת וזאת הברכה)

לא אמר בעמליה ולא אמר בהוגיה, אלא בעושיה, באלו שהם עושים את דברי התורה, שמוציאים אותה לפועל בחיי המעשה. זהו המובן של "עסק" התורה, כפשטות מטבע הלשון.

נסכם בהגדרתנו:

נמצא שאם יעסוק בתורה על מנת לקיים כל מה שיקרא, נקרא עוסק בתורה, כי שם תורה העצמי הוא המעשה. (מתוך ההקדמה)

המגמה הלמדנית עיון במשנת ר' חיים מוולוז'ין

היחס בין תלמוד למעשה

לפני שנבהיר לעצמנו את המגמה התורנית-לימודית של התורה, כדאי להתייחס תחילה לשאלה העתיקה שנשאלה בעליית בית נתזה בלוד: "תלמוד גדול - או מעשה גדול?" ובמיוחד להכרעה שנתקבלה שם "תלמוד גדול - שתלמוד מביא לידי מעשה"⁸.

כאן נמצא את המפתח להערכת יחסי הגומלין שבין התורה והמעשה. יש שהבינו את ההכרעה לצד המעשה: "אלמא מעשה עדיף"⁹.

הוא מבואר, אחר שהלימוד גדול מצד שהוא מביא לידי מעשה, שהמעשה שהוא התכלית הוא העיקר, כי כל שתי מלאכות שהאחת קודמת לאחרת

8. קידושין מ, ב

9. רש"י ב"ק יז.

קדימה טבעית כמלאכת האריגה למלאכת החייטים, שהמלאכה הקודמת היא פחותה במדרגה מן האחרת, כי הקודמת כמשרתת לאחרת.

(ספר העיקרים ג, כח)

הבנת ההכרעה במחלוקת זו, שהתורה היא רק אמצעי למטרה - לבחינה המעשית - זהה עם התפישה הכללית שגובשה במשנתו של בעל "ראשית חכמה".

מה שיש לשאול על שיטה זו הוא, שלשון הגמרא אינה מובנת, שכן הייתה צריכה הגמרא לסכם ולכתוב: "מעשה גדול" - וההוכחה לכך היא שהלימוד הוא רק אמצעי למעשה.

ניסוחו הבהיר של הרמב"ם יעמידנו על יסוד הדברים¹⁰:

וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה, מפני שהתלמוד מביא לידי מעשה, ואין המעשה מביא לידי לימוד הדברים.

(הלכות תלמוד תורה א, ג)

עצם הכפלת המשפט והדגשתו בצורה ההפוכה "ואין המעשה מביא לידי תלמוד", בא להמחיש לפנינו שהמעשה מסובב מן התלמוד, הוא פועל יוצא ממנו וטפל אליו. כלומר, יש לתפוש את הזיקה שבין התלמוד למעשה לא כאמצעי ומטרה, אלא כיחס שבין הסיבה למסובב. ל"סיבה" יש חשיבות ועדיפות הן בקדמה שבזמן, הן ביכולת ההפעלה שבה על ה"מסובב".

עניין זה הוסבר אצל המהר"ל:

כי התורה פועלת שיצאו המעשים לפועל, כי כל שכל הוא שפועל בגשמי, ולכך

התורה שהיא שכלית פועלת באדם הגשמי שיצאו המצוות שבתורה לפועל.

(נתיב התורה פרק ה)

ההכרעה הייתה לצד התלמוד, כי הוא כולל בקרבו גם את המעשה. כוחו של התלמוד בכך שהוא שכלי רוחני ומדרבן לעשייה, על כן עדיף הוא מן המעשה לחוד.

וכך הוא מסכם את המחלוקת כפשט הלשון במדויק:

בשביל כך אמר גדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה, כי התורה היא העילה

גדול מן אשר הוא עלול.

(שם)

---

10. עיין גם תוספות בבא קמא יז, א ד"ה והאמר.

מכאן אנו באים להגדרה חדשה במושג תורה, לא רק כ"הוראה - להורות לאדם כיצד יעשה המצוות", אלא בהקפת שני התכנים גם יחד, הלימוד והמעשה. הלימוד מהווה ערך כשלעצמו ולא רק כמשרת את המגמה המעשית וטפל אליה.

אבל התורה צריכה שניהם, להבין החכמה שבמצוותיה, ולעשותם על פי הידיעה ההיא, לכן יפול בזה לשון תורה, הכולל שניהם, להורות להם הידיעה בם, ואת המעשה אשר יעשה.

(מהר"ל, דרוש על המצוות)

אילו כל מגמת התורה הייתה לשם המצוות, מן הראוי היה לקוראה "ספר המצוות". שינוי השם ל"תורה", בא ללמדנו שחפץ ה' שיבינו בחכמה ודעת את המצוות:

ולכך נקראת תורה - לשון הוראה, שמורה הדברים השכליים שבהם, והחכמה.

(שם)

מאידך גיסא, כדי שלא נטעה בהערכה מופלגת לבחינה העיונית שבתורה ונתעלם מן המגמה המעשית שבה - לא קראוה "ספר החכמה" או "הדעת", אלא "תורה":

כי אין הכוונה בתורה שנתן ה' יתברך החכמה לבדה. כך שהיא מורה לאדם המעשה אשר יעשה, מה שאין בזולת מהחכמות, שאין כוונת תכליתם על המעשה, רק עצם החכמה בלבד.

(שם)

השם "תורה" בא לשלול הגזמה קיצונית של המגמות, לא להפליג בערך המעשה עד שנתעלם מהמגמה הלימודית, מאידך יש בשם זה כדי למנוע הפלגת יתר במעלת החכמה שעלולה להינתק מחיי המעשה. על כן ההגדרה לתורה כוללת שני דברים:

להורות להם הידיעה בם, ואת המעשה אשר יעשה (שם).

מכאן הפתח לראות בלימוד התורה "ערך" כשלעצמו ולא כטפל למעשים.

הגדרת המושג "תורה לשמה"

שיר הלל לתורה ולמעלת עוסקיה, בוקע מספרו של ר' חיים מוולוז'ין "נפש החיים". התבוננות מעטה ולו גם הצצה בלבד בספר, דייה כדי לעורר להוקרת התורה ולשגות באהבתה.

מהי בעצם הדרישה בלימוד "תורה לשמה"? האם דבקות בה? ידיעת הדינים?

לא זה ולא זה, או גם זה וגם זה!?

האמת הברור כי לשמה אין פירושו דביקות, כמו שסוברים עתה רוב העולם, הלא אין דביקות יותר נפלאה מאמירת תהלים כראוי, כל היום.

(נפש החיים שער ד, פרק ב)

ולפי דרכם אין צורך כל כך להתייגע בכל מסכתות הש"ס מספיק להיות בקי במסכת אחת, להידבק בה, ולהיות חכם במשנה בלבד ולזכור את ה' בכל עת. ומה אם כן השבח המיוחד על ר' יוחנן בן-זכאי שלא הניח מקרא, משנה, הלכות ואגדות וכו'. אלא שיש עניין מיוחד בעצם ההתחכמות והידיעה. האדם נתבע ביום הדין על כל חלק וחלק שלא למד בתורה.

אבל האמת כי עניין לשמה – פירוש לשם התורה¹¹.

(שם פרק ג)

כפירוש הרא"ש על מאמרו של ר"א ברבי צדוק - "עשה דברים לשם פעלן ודבר בהם לשמן":

עשה דברים לשם פעלן, לשמו של הקב"ה שפעל הכול למענהו. ודבר בהן לשמן – כל דבורך ומשאך בדברי תורה יהיה לשם התורה, כגון: לידע, להבין ולהוסיף לקח ופלפול ולא לקנטר ולהתגאות.

(רא"ש, נדרים סב.)

רבי חיים מבחין בלשונו של הרא"ש: ביחס למצוות -

וודאי שצריכה להיות למצוה מן המובחר בדביקות ומחשבה טהורה שבטהורות כפי שכלו והשגתו, כדי שיתקלס עילאה... וזהו – לשם פעלן.

(נפש החיים שם)

ואילו ביחס לתלמוד - הנהגת האדם היא אחרת, הדיבור בהן יהיה לשמן:

"פירוש לשם הדברי תורה – היינו לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול".

(שם)

אלא שכאן יש להזהיר שהפלפול לא ישרת את האדם, את כבודו ומעלתו.

"כי לפעמים יפאר אדם וירומם מעלות התורה מאוד, וכוונתו לבעבור יכבוד אותו ביותר בלמדו התורה, ויחשוב להתגדל על ידי עטרה שעשה... אמר: חלילה לך לעשות כן, כי אם תעטרה בשביל כבודה ולא למען כבודך".

(רוח חיים, אבות ד, ה)

---

11. להרחבה בנושא זה עיין בספר "תורה לשמה" של הרב נחום לאם, עיין במיוחד פרק ז.

היחס ללימוד "שלא לשמה"

מאידך גיסא,

אף אם לפעמים יעלה על מחשבתו איזה פנים לשום גאות ושאר פניות אל שגיח בזה כלל, שבעבור זה יפרש ממנה חס וחלילה.

(שם ג, א)

אי אפשר להגיע למדרגת "לשמה" - אם לא שיהיה תחילה ש"לא לשמה", רק על ידי יגיעת התורה ללא הרף ובקביעות, יגיע למדרגת "לשמה". בכל אופן בשעת הלימוד עצמו צריכה להיות מונחת השאיפה שמתוך הלימוד שכרגע נעשה ש"לא לשמה" - יזכה למדרגת "לשמה".

חידוש גדול משמיענו ר' חיים ביתרון תורה ש"לא לשמה" על פני מצוות הנעשות "לשמך". כשם שיש יתרון לעסק התורה על המצוות, שכל המצוות אינן שוות לדבר אחד מדברי תורה, כך -

גם עסק התורה שלא לשמה עדיפא ממצוות לשמה, מזה הטעם עצמו שמתוך שלא לשמה בא לשמה¹².

(בהקדמה לשער ד, סוף פרק ב)

הערה: כוונת ר' חיים במושג "שלא לשמה" היא עסק בתורה בצורה סתמית, ללא כוונה מיוחדת או אפילו כוונה של תועלת עצמית, אבל העוסק בתורה שלא על מנת לעשות או על מנת לקנטר - עליו אמרו חכמינו "מוטב שלא נברא" ו"נוח לו שתיהפך שלייתו על פניו".

תורה ויראה

גם אם ביחס למגמת הלימוד אפשר להתחיל במדרגת "שלא לשמה", יש להיזהר עדיין מטשטוש תחומים בנושא זה. על מנת שלימוד התורה לא ייהפך לדיבור כשאר העיסוקים או כחכמת החול, יש הכרח להקדים את היראה לתלמוד. זוהי נקודת מפתח לקבלת השפעת התורה.

אמנם ודאי דאי אפשר לומר שאין צריך לעסק התורה שום טוהר המחשבה ויראת ה' חלילה... כי יראת ה' תחילה היא עיקר הקיום של חכמת התורה.

(נפש החיים שער ד, פרק ד)

12. ר' חיים מביא ראייה מסוגיא בערכין טז: , שענווה שלא לשמה עדיפה מתוכחה לשמה, מפני שענווה גדולה מכל המצוות, כל שכן התורה שהיא שקולה כנגד כל המצוות, אף על פי שאיננה לשמה - עדיפה על מצווה לשמה.

ולפי ערך גודל אוצר היראה אשר הכין לו האדם – כן על זה הערך יוכל להכנס ולהשתמר ולהתקיים בתוכו תבואות התורה.
(שם ה)

כדי לא להפר את שיווי המשקל בין הלימוד והיראה יש לקבוע זמן קצוב ללימוד היראה, להתרכז ביראה לפני תחילת הלימוד או באמצע הלימוד לדקות מספר. אבל בשעת עסק התורה עצמו "ודאי שאין צורך אז לעניין הדביקות כלל"¹³. כאן צריך להשתדל להתעמק בהבנת הדברים לרדת לשורשם. ההסבר לכך הוא, שבשעת הלימוד האדם דבוק ברצונו של הקב"ה, שהתורה והקב"ה אחד הם. על כן, עצם העיסוק בתורה יוצר את הדבקות בין ההוגה בה ובין הבורא.

מעלת לומדי התורה לשמה

המתקדש בלימוד תורה לשמה - "זוכה לדברים הרבה", ואין הכוונה רק לדברים המפורטים במשנה שם, אלא אין גבול לשכרו ולמעלתו. כל אותם דברים שזוכה בהם הלומד ש"לא לשמה", כמו "בשמאלה עושר וכבוד" - זוכה בהם הלומד לשמה. יתר על כן:

כי כל מלאכי מעלה ושום נביא או חוזה לא השיגו השכר הגנוז בתורה לשמה.
(רוח חיים, אבות ו, א¹⁴)

ר' חיים מפליג במעלתם של מקבלי עול תורה לשם שמיים, הם שולטים על כוחות הטבע¹⁵ ומכוח דבקותם בתורה יכולים לרפא חולים¹⁶. הם זוכים ששם ה' ייקרא עליהם בעולם הזה ושכינה מלווה אותם בשעת מיתה לחיי עולם הבא.

את שיגובה של תורה להקנות ללומדיה עוצמה רוחנית, נמצא בתיאורו של הרמח"ל:

והוא מה שמצינו בחכמים הקדמונים שתורתם הייתה מעטירתם כוח גדול, ונותנת להם מעלה ויקר מה שלא נמצא בדורות האחרונים, מפני יתרון הכנתם על הכנות האחרונים. וכבר אמרו על יונתן בן עוזיאל שבשעה שהיה יושב ועוסק בתורה כל עוף השמים שהיה פורח עליו היה מיד נשרף, מפני עוצם השכינה שהייתה שורה עליו על ידי לימודו.

(דרך ה', חלק ד, סוף פרק ב)

13. נפש החיים, שער ד, פרק י.

14. עיין נפש החיים שער ד, פרק כא.

15. שם, שער ד, פרק יח.

16. רוח חיים, אבות א, א.

המסקנה המתבקשת היא להרבות בדבקות בתורה עצמה יומם ולילה, להתמלא עד כמה שאפשר מרוחה הטהור ולהחזיק בה ללא הרף, כי הפורש ממנה כפורש מהחיים.

בצורה ציורית מוסר לנו ר' חיים כיצד חייב האדם להדבק ב"עץ החיים":

כי צריך האדם לקבוע בלבו וידמה בדעתו, כי אילו היה טובע בנחל שוטף ורואה לפניו בנהר אילן חזק, ודאי יאמץ כוח להתאחז ולהתדבק עצמו בו בכל כוחו ולא ירפה ידיו הימנו אפילו רגע אחד, אחר שרק בזה תלוי עתה כל חיותו. מי פתי ולא יבין שאם יתעצל חס וחלילה אף רגע אחד וירפה ידי מהתאחז בו יטבע תיכף.

כן תורתנו הקדושה נקראת 'עץ חיים' – אילנא דחיי, שרק אותו העת שהאדם אחוז באהבתה ועוסק ומהגה בה בקביעות, אז הוא חי החיים האמתיים העליונים, קשור ודבוק כביכול בחי העולמים ית' שמו דקב"ה ואורייתא חד. (נפש החיים, שער ד, פרק לג)

אין לראות את האדם כפאסיבי ביחס לתורה, כמי שרק מקבל ממנה חיים, נאחז וניצול בזכותה ומתקיים על ידה. התורה מסורה ביד האדם לפתחה, לשכללה ולהרחיב את השפעתה בעולם הארצי. מבחינה זו האדם הוא אקטיבי, הוא גורם להגדלת התורה - לצמיחת האילן.

מקור שורשה העליון הנעלם של התורה הקדושה מאד נעלה מעל כל העולמות, ראשית ושורש אצילות קדשו יתברך. רק שנשתלשה וירדה כביכול עד לארץ אשר האירה מכבודה, ומסרה ונטעה בתוכנו שנהיה אנחנו המחזיקים ותומכים בעץ החיים. לזאת מאז כל חיותם וקיומם של העולמות כולם, תלוי ועומד רק כפי ענין ורוב עיסוקנו והגיונונו בה. (שם כו)

בצורה ממשית מבליט לפנינו ר' חיים את יקרת סגולתה לקיום העולם והחיוב המוטל על המחזיקים בה להתמיד בלימודה, להוסיף שכלול וצמיחה ל"עץ החיים" המקיים את העולם:

והאמת בלתי שום ספק כלל שאם העולם כולו מקצה עד קצהו פנוי חס וחלילה אף רגע אחת ממש מהעסק וההתבוננות שלנו בתורה, כרגע היו נחרבים כל העולמות, עליונים ותחתונים, והיו לאפס ותהו חס ושלום.

17 (שם יא)

לכן האדם חייב לעסוק ולהגות בה בכל עת תמיד, כדי להעמיד ולקיים כל העולמות כל רגע.

(שם כו)

דברים אלו אינם מותרים ספק בלב אודות ערך לימוד התורה כשלעצמו, שאינו בא לשרת רק את המגמה המעשית. השקידה על פיתוח האילן, הגדלתו בארץ החיים - מביאה טובה וברכה לבריאה, והלומד תורה לשמה נהיה שותף ל"נוטה שמים ויוסד ארץ" בשכלול סדרי בראשית.

המסקנה המתבקשת היא שהאור שבתורה הוא כללי, נעלה ונשגב מכל המצוות. וכיתרון האור על הנר, כן יש יתרון לתורה על מצוותיה: "כי נר מצוה ותורה אור"¹⁸. האור מהווה ביטוי לרוחני המופשט שאינו קשור לחומר ולמגבלותיו, ואילו המצווה, שהיא משולה לנר - מהווה הבהוב קל מהאור העליון והמקיף הנמצא בתורה, אשר צמצמוהו והגבילוהו למקום ולזמן.

סגולתה של חכמת התורה, שהיא מעלה את לומדיה לאותה רוממות שהיא בעצמה מתעצמת בה¹⁹. האדם השתול על פלגי התורה זוכה להיהפך לתורה מהלכת אשר יש לכבדה כתורה. רק חסרי דעת קמים לפני ספר תורה ולא לפני גברא רבה²⁰, טעותם היא בכך שהם חושבים את יתרונו של החכם עליהם רק בהבדל כמותי ובמטען ידיעותי התורנית, ועיניהם טחו מלהכיר את המהפכה האיכותית המתחוללת באדם שכל כולו תורה, שהוא נהפך לאיש אחר²¹.

שלא יאמר האדם כי בעל התורה כמו שאר אדם, ואין שם תורה נקרא עליו, רק אדם שידוע תורה – ודבר זה אינו, כי התלמיד חכם כמו עצם התורה ויש לו דמיון גמור אל התורה.

(נתיב התורה יא)

בתלמיד חכם מתעצם היקר האלוקי שבתורה "ויש לו דמיון גמור אל התורה". ההבדל המהותי של תלמיד חכם אשר זכה לכתר תורה, נמצא במטבע שטבעו חכמים על ראיית חכמי תורה, "שחלק מחכמתו ליראיו". כביכול ניתן להם חלק מעצמותו יתברך. ואילו ביחס לחכמי גויים נאמר "שנתן מחכמתו" - הנתינה מבטאת מרחק מה בין הנותן למקבל, ואינה כחלק מהנותן.

תלמיד חכם שזכה להיות כמעייין המתגבר הנובע חכמה ושופע חיים לכל,

18. משלי ו, כג.

19. עיין אורות הקודש א, א, חכמת הקודש הפועלת.

20. מכות כב:

21. מכאן נובע גם כוחם של חכמים לפרש את התורה, כי הם חלק ממנה.

משול ל"עץ חיים", הדומה לתורה בישותו, בהעניקו טובה וברכה לחוסים בצלו. על כן "עלהו לא יבול" - שאפילו שיחת תלמיד חכם צריכה תלמוד. ובברכת הפרידה של תלמידי חכמים נאמר:

אילן, אילן, במה אברכך... יהי רצון שכל נטיעות שנוטעים ממך - יהיו כמותך... - שיהו צאצאי מעיד כמותך.

(תענית ה:)

כמובן שיש להבחין במדרגות של תלמידי חכמים.

נאמנה עלינו הבחנתו של ראש אמוראי ארץ ישראל ר' יוחנן:

מאי דכתיב: 'כי האדם עץ השדה' - וכי אדם עץ שדה הוא? אלא משום דכתיב: 'כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות' וכתיב: 'אותו תשחית וכרת'. הא כיצד? אם תלמיד חכם הגון הוא - 'ממנו תאכל ואותו לא תכרות', ואם לאו - 'אותו תשחית וכרת'.

(שם ז.)

המפתח ל"עץ החיים", להיות תלמיד חכם הגון, תלוי בגישה הראשונית ללימוד התורה. אם לומד האדם תורה לשמה זוכה לדברים הרבה, תורתו היא סם חיים ודרכיה דרכי נועם. התורה ערבה עליו ונעימה על זולתו ומעל שמים חסדו.

אך אם מבקש אדם תועלות צדדיות בלימודו ומשתמש בלימוד כמקדם לציפיותיו - אין הלימוד לכשעצמו ערב עליו ואין הוא מוצא בו סיפוק, כי כל משאלותיו פונות לדברים שבחוץ.

על כן הבקשה השטוחה בברכת "והערב נא את דברי תורתך בפינו", תלויה במידה רבה בסיפא של הברכה: "כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה". הזכייה בערבות התורה תלויה בלימוד לשמה, שממנו שופעת הברכה לצאצאים ולכל בית ישראל.

תניא היה רבי בנאה אומר: כל העוסק בתורה לשמה, תורתו נעשית לו סם חיים שנאמר: 'עץ חיים היא למחזיקים בה' ואומר: 'רפאות תהי לשרך'. ואומר: 'כי מוצאי מצא חיים'.

(שם)

המגמה השורשית: דבקות בה'

עיון במשנת המהר"ל

המגמה העיקרית של התורה היא לעורר באדם את הבחינה הרוחנית שבו. בד בבד עם עיסוקו בחכמת התורה, צומחת בקרבו התחושה הרוחנית

הבולמת אותו משקיעה בהנאות העולם החולפות. בדרך זו מתרגל האדם לסור מנטייתו הבהמיות שהוטבעו בו מילדותו. קמעא קמעא מטפסת ועולה נפשו, זוכה לעדינות המידות, ומתוך כך חש הוא את הנשגב, הנאצל והקדוש. בנפש נוצרת זיקה לכל דבר שבקדושה, והיא מתמלאת באורה המקרין של התורה אשר היא כגן רווה שלא יכזבו מימיו. חכמת ה' היא מאירה פנים לצלם האלוקים הגנוז בקרבו של ההוגה בתורת ה' בטהרתה והוא מתקרב יותר ויותר למקור ההויה והחיים.

אך התורה הנה קודש היא, אשר לה מציאות גבוהה בגבהי מרומים וכאשר יעסוק בה האדם למטה, אור היא אשר תאיר בנשמתו להגיע אותו אל גנוי מרומים, גנוי הבורא יתברך שמו.

(רמח"ל, דרך עץ החיים)

האידיאל הרוחני להגיע לידיעת ה' "שנהיה אנחנו וצאצאינו... כולנו יודעי שמך". לא הפלפול המבריק ולא הסברא הישרה הם התכלית האחרונה של הלימוד, אלא "ידיעת שמו" - הכרת האלוקים המתגלה בתורה. התורה כולה היא שמותיו של הקב"ה. המשתדל ללכת בדרכי התורה מתקרב אל ה' - הן ביגיעתו הרוחנית שבשכלו, הן בשמירת אורחות הצדק שבה. אור התורה, המאיר בנשמתו מביאו "אל גנוי מרומים", גנוי הבורא יתברך שמו. "אשגבהו כי ידע שמי".

כל מאן דינטר ארחי דאורייתא, ואשתדל בה, כמאן דאשתדל בשמא קדישא. אורייתא כולא שמא דקודשא בריך הוא, ומאן דמשתדל בה, כמאן דמשתדל בשמא קדישא.

(זהר, משפטים קכד, א)

המקור לברכת התורה נלמד מהכתוב "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו"²². כשאנו קוראים בתורה שאותיותיה הן שמותיו של ה', אזי "הבו גודל לאלוקינו" - יש חיוב לתת הודאה ושבח לה' על שנתן לנו, עם סגולתו, חמדה גנוזה²³.

זהו תוכנה העיקרי של הברכה השלישית - לתת גודל לבורא עולם, שבחר בנו מכל עם, ונטע בתוכנו חיי עולם.

שלא ברכו בתורה תחילה

את ממדי חשיבותה של ההודאה לה' נשכיל מפרשת חורבן הבית.

22. דברים לב, ג.

23. ברכות כא, א.

הנביא ירמיהו מוסר לנו את התיאור המזעזע של החורבן:

מעוף השמים ועד בהמה הכול נדדו הלכו ונתתי את ירושלים לגלים ולמעון
תנים ואת ערי יהודה אתן שממה מבלי יושב.
(ירמיה ט, ו)

בהמשך דבריו מופיעה שאלת השאלות:

מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה
הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר.

ותשובתה בצדה:

ויאמר ה' על עוזבם את תורתני אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו
בה וילכו אחרי שרירות לבם ואחרי הבעלים אשר למדום אבותם.
(שם)

חכמינו הרחיבו לנו את המבט בהבנת השאלה והתשובה:

דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירושוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו
דכתיב: ויאמר ה' על עזבם את תורתני. היינו 'לא שמעו בקולי, היינו 'לא
הלכו בה?' אמר רב יהודה אמר רב: 'שאין מברכין בתורה תחילה'.
(נדרים פא.)

הסבר זה קשה הוא עוד יותר: וכי מפני שלא ברכו בא החורבן? הלא ידוע
לנו שג' עבירות חמורות שעליהן נאמר ייהרג ואל יעבור הן שהביאו
לחורבן! אלא צריך לומר שכוונת חז"ל היא להצביע על שורש הבעיה. לא
החטאים החיצוניים הם המחלה, לעתים הם רק חושפים מכה יותר פנימית
בנפש. הרקע להידרדרות המוסרית נובע מפגם ביחס לנותן התורה. את
ראשיתו של הקלקול לא ניתן לחזות בעין הפשוטה, ולכן נתקשו בזה
החכמים והנביאים. רק הקב"ה בעצמו יכול להעיד על טיב הקשר לתורה.
אבל הכוונה על הברכה עצמה, היא האהבה הגמורה והדביקות אל השי"ת.

לאהוב השי"ת במה שנתן התורה – וזהו ענין הברכה.

(הקדמה לתפארת ישראל)

"שלא ברכו" - אין הכוונה שלא ביטאו את הדברים באופן מילולי אלא
שחיסרו במגמה ובתוכן שהברכה נושאת בקרבה, בשאיפה לדבקות
באלוקים חיים, בהליכה בדרכיו. חכמים, מרוב אהבתם לתורה ולמשא
ומתן העיוני שבה, שכחו את נותן התורה, ואין אהבה לשניים. חובת
ההודאה על נתנת התורה לישראל קודמת ללימוד עצמו.

ולפיכך אהבת התורה שהיא חביבה עליהם, דבר זה מסלק שאין הברכה בכל
לבו אל השי"ת במה שנתן התורה.

(שם)

עלולה להיות שכחת התורה בפרטי קיום המצוות, ועל זה תבוא רפואה - העסק בתורה והמאור שבה, יכול להשיב למוטב. אולם כשהאחיזה בתורה היא פגומה, כשנפגע השורש בעצמו, מקור האילן כי ייבש - אין מי שירפא נגעי האילן והוא נגזר לכליה. אילו נשמרה ההודאה לה', אפשר היה להתגבר על כל חולשה ורפיון שבלימוד התורה, אבל כשקיימת שכחת האל - כל חיי תורה מעורערים מעיקרם וסוף התהליך מביא לחורבן הארץ וגלות.

דומה לזה כאשר הגיע נזק אל ענף היוצא מאילן, אז העיקר שממנו יצא, חוזר וגודל גידולו מן השורש אשר היה סיבה לגידול שלו שיצא, ובלא השורש אין קיום לעולם כלל.

לפיכך אילו היו מברכים בתורה בתחילה במה שנתן תורה לישראל, מצד הדבקות הזו - היה השי"ת סיבה גם כן שלא תתבטל התורה. אבל מה שלא ברכו בתורה תחילה, שלא היו דבקים בו יתברך באהבה, במה שנתן תורה לישראל - לא היה כאן סיבה מקיימת את התורה בישראל. ובאו לידי זה שעברו על התורה, ודבר זה גורם שאבדה הארץ.

(שם)

מתברר שאין העסק בתורה מצטמצם בידיעת סוגיות והבנת סברות, כל העמל התורני בא ליצור דבקות בין הנותן והמקבל.

דביקות באותיות התורה

גישה זו ביחס לברכת התורה, שימשה בדורות מאוחרים יותר כאבן פינה במשנת החסידות. כדאי להאזין לעדותו של הגאון ר' מאיר מרגליות בעל ה"מאיר נתיבים" בן דורו של מחולל תנועת החסידות, על היחס ללימוד תורה לשמה כפי שקיבל מפי הבעש"ט:

כוונה רצויה בלימוד לשמה לדבק את עצמו בקדושה וטהרה עם האותיות בכוח ובפועל, בדיבור ובמחשבה, לקשר חלק מנר"ן חיי בקדושת נר מצוה ותורה אור. האותיות מחכימות ומשפיעים שפע אורות וחיות אמיתית ונצחיות, וכשזכה להבין ולהידבק בהאותיות הקדושות, יוכל להבין מתוך האותיות ממש אפילו עתידות. ולכן נקראת התורה מאירת עיניים שמאירה עיני המתדבק בהם בקדושה ובטהרה כמו האותיות של האורים ותומים.

ומילדותי מיום שהכרתי בדביקות האהבה עם מורי הרב מוהר"ר ישראל תנצב"ה הנ"ל, ידעתי נאמנה שזה היה הנהגותיו בקדושה ובטהרה ברוב חסידות ופרישות וחכמתו, צדיק באמונתו יחיה, דמטמרין גלין ליה, כבוד ה' הסתר דבר.

(יסוד יכין ובעז", פרק ב)

כאן אנחנו שומעים ביטוי חדש ביחס לדבקות בתורה, "דבקות באותיותיה".

עניין זה פותח שערים חדשים בטיב הקשר לתורה: לא הלקח הלימודי-מעשי או ידיעת התורה כשלעצמה הם המגמה התכליתית שבלימוד. מטרת העיסוק בתורה לרומם את האדם לעולמות עליונים טמירים שמהם נחצבה התורה.

"תורה שבכתב" של החסידות יש לראות את הספר "תולדות יעקב יוסף" לר' יעקב יוסף מפולנאה, שמצטט את רבו הבעש"ט למעלה ממאתיים פעמים. בראש ספרו הוא מעמיד את דברי המקובל ר' חיים ויטאל מ"שערי הקדושה", שבעשיית כל מצווה ניזון אותו איבר בחיות רוחנית המקיימת אותו, מבחינת "אתה מחיה את כולם", וההפך בשעת עבירה - מסתלקת הרוחניות מאותו האיבר. וכך הוא מסכם:

ודע והבן דבריו הקדושים שהוא כלל גדול לכל התורה והעבודה, להגיע למדרגת
ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום ומצוות עשה ובו תדבק.
(הקדמה לספר תולדות יעקב יוסף)

בעל ה"תולדות" מתבסס על דברי הזוהר, שתרי"ג מצוות נקראו תרי"ג עיטין²⁴, כלומר עצות כיצד להידבק בה'. בהקדמתו הוא מסביר שמטרתו העיקרית בכתבת הספר היא לענות על השאלה: כיצד מרומזת הדבקות בה' במצוות כגון: גירושין, עבד עברי וכדו', שבמבט ראשון נראה שאין להן שום שייכות עם דבקות בבורא.

ומכח הערות וספיקות הנ"ל מלאני לבי לבאר בעזרת ה' תרי"ג מצוות הנ"ל
איך שהם בכל עת וזמן, והם בכל אדם ואיך יש בו מקום לידבק בו ית' בכל
מצווה מתרי"ג מצוות.
ומזה יוצא מוסר השכל, דהתורה נקראת ברית שאינו לומד התורה כפשוטו
רק שידבק עצמו בו יתברך.
(שם)

מגמת התורה: לחשוף את טבעם של ישראל

עיון במשנת ר' צדוק

רבי צדוק הכהן מלובלין, אחד ומיוחד מגאוני מוח-לב שהצמיחה החסידות בדורות האחרונים, היטיב להבחין במטבע לשונות חכמינו בין: "דברי תורה", "לימוד תורה", ו"שיחה".

"דברי תורה" הוא השלב הראשוני בעסק התורה ורבים יכולים להגיע לדרגה זו. אף שלא זכו ללמוד תורה לשמה, בכל אופן לימודה כלול "בפטיא דאורייתא - דטבין"²⁵. כי אותם דיבורים הם תורה במקום אחר, אבל לכלל לימוד תורה לא הגיעו. על כן הברכה הראשונה היא "לעסוק בדברי תורה", ולא "ללמוד תורה".

כדי לזכות למעלת "יודעי שמך - ולומדי תורתך לשמה", כפי שנוזכר בברכה השנייה, יש הכרח בלימוד תורה לשמה הנעשה תוך צימאון גובר והולך בתורה שתבלע בעצמותיו של הלומד, ולא תהא כתורתו של דואג האדומי שהייתה מן הפה ולחוך.

וכך נאמר בתנא דבי אליהו:

אין דברי תורה נבלעים אלא במי שהוא עייף להם.

(פרק יד)

הרגשת הצימאון והעייפות²⁶ היא ביטוי לשאיפת קרבת אלוקים שלעולם אינה מתמלאת. הרגשת החיסרון הופכת את האדם ומשנה אותו, והתורה נבלעת בקרבו להיות "תורת אלוקיו בלבו". הלימוד אינו כבר "דברי תורה" - אלא הוא נכנס בגדר: "לומדי תורתך". מכאן אנו יורדים לסוף דעתו בהגדרת המושג תורה:

תורה נקרא לשון מורה דרך, שהיא מורה ומלמדת לאדם.

(צדקת הצדיק נט)

זוהי תוספת להגדרות שנאמרו לעיל על "תורה" שתכליתה היא המעשים, או שהיא כוללת את הלימוד והמעשה. אין עיקר הכוונה בתורה במה שמלמדת חוקים ומשפטים כדי לנהוג דרכי יושר ומוסר,

הרי גם כשלומד סדר קודשים נקרא עוסק בתורה.

(שם)

25. צדקת הצדיק נט, קסג. ועיין ירושלמי סוף ברכות.

26. יש להעיר, כי עייפות בלשון חז"ל היא הרגשת צימאון. עיין יומא עז, בביאור

הפסוק "מים קרים על נפש עיפה".

כאן אנו מבינים זאת במבט חדש: התורה יוצרת מהפכה נפשית בלב האדם.

וכך הם דבריו במקומות אחרים:

העיקר הוא דברי תורה שנכנס ללב (שם קלג).

דברי תורה שעוברים דרך הלב – פירוש שהלב "מרגיש" ומתפעל בהם – הוא נקרא עץ החיים.

(שם רכה)

לכן אחר ברכה ראשונה אנו מבקשים "והערב נא":

מבקשים על עסק לשמה על ידי ההערבה ומיתוק של דברי תורתך בפינו, והתגבר החשק עד שעל ידי זה נגיע אחר כך למדרגת לומדי תורתך ולא דברי תורתך.

(שם נט)

היחס בין ישראל והתורה

לאחר שחדרו דברי התורה ללב ויצרו את המהפכה הרוחנית בקרבנו של הלומד, אנו מתקרבים למבט עליון ולהתבוננות מעמיקה ביחס שבין ישראל והתורה.

הגישה הרגילה של בני האדם היא בהעדפת התורה:

'כמה טפשאי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה'²⁷ – דאצל בני אדם ספר תורה חשובה, כי כך היא מצד בני אדם, אהבת תורה צריך להקדים להכניס בלב, וכך היה מתן תורה ואחר-כך כניסה לארץ וכל העויבה כזה הסדר.

(שם קצו)

אבל ישנו מבט עליון, מצד ה' יתברך, שהוא בניגוד לתפישת בני אדם:

דרכן של בני אדם שאומרים: תורה קדומה לכול, אבל אני אומר: ישראל קדושין קודמין.

(תנא דבי אליהו יד)

כלומר, מצד ה' יתברך, קדמו ישראל, כי מחשבתם של ישראל קדמה לכל דבר, וגם לתורה. ישראל נקראים ראשית תבואתה²⁸,

היינו הפרי והתבואה שרצה להכניס בבריאת העולם הם נפשות דישראל והם כוללים כל התורה כולה, רק שאצלם היא סתום והתורה היא פירוש על זה.

27. מכות כב.

28. ירמיהו ב, ג.

וכן מי שהגיע לשלמות, אהבת ישראל – שהם העיקר ושורש התורה, ואחר כך היא התורה, לפרש ולהבין המעמקים הגנוזים בכל נפש פרטי מישראל. (צדקת הצדיק קצו)

לא התורה עושה את ישראל - אלא ההפך: התורה חושפת את שורשם העליון ומגלה את טבעם האלוקי, ועל כן - "ואני אומר: ישראל קדושים קדמו"²⁹.

גם נצחיותה של התורה בעולם הארצי מוכחת באמצעות ישראל. וכך כותב רס"ג³⁰:

וכיון שאמר הבורא שהאומה תעמוד כל עמידת השמים והארץ מן ההכרח שיעמדו תורותיה כל ימי השמים וארץ. (אמונות ודעות ג, ז)

מכאן הפתח להבין את הברכה השלישית העוסקת בשבחם של ישראל, שהיא ה"מעולה שבברכות" כדברי רב המנונא³¹. אשר בחר בנו מכל העמים, ונתן לנו את תורתו.

ר' נחמן מברסלב, מגדולי החסידות, הבליט את עניינה של ברכת התורה בחיזוק נקודת יהדותו של כל אחד מישראל, אף על פי שאינו מרגיש בעצמו קדושת ישראל מעוצם קלקולו -

צריך לברך על חלקו שהוא מזרע ישראל ולא עשני גוי... צריך לברך על חלקו, על נקודת קדושת יהדותו, שזה עיקר ברכת התורה. לחפש אחר נקודות טובות מקדושת ישראל שיש בו עדיין ולחזק את עצמו בהם, עד שעל ידי זה – יכול באמת לעלות משמד לרצון.

(משיבת נפש יא)

לולא הדגשתו של ר' נחמן בברכת התורה, היינו מפרשים ברכה זו כהודאה לה', על שנתן לנו חמדה גנוזה מששת ימי בראשית, שמלאכי השרת נתאוו לה והוא נתנה לבני-אדם. בא רבנו נחמן ומעמידנו על נקודה יסודית שמבליטה החסידות: להכיר בסגולת ישראל, להבחין בקדושת

29. השווה לנפש החיים שער ד, יא, וכן בשער א, טז בהגהה, שהסביר שתורה וישראל בשרשן הכל אחד, והיא היא, ואין מחלוקת בין ישראל קדמו לתורה קדמה. זוהי נקודת מחלוקת בין החסידים למתנגדים לגבי היחס שבין ישראל לתורה. ר"ח – מזהה את שתיהן כאחת, ובחסידות הבליטו את סגולת נשמת ישראל שהתורה באה לגלותה.

30. עיין עוד מו"נ ב, כט, בהסברו על הפסוק: "כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה... עומדים לפני נאם ה' כן יעמד זכותכם ושמכם" – "וזהו גם כן אצלי הערה על נצחיות התורה".

31. ברכות יא, ב.

ישראל ולהודות לה' על כך שנשמתנו מזרע ישראל. זוהי המשמעות של הברכה שעיקרה "בחר בנו מכל העמים" - וכתוצאה מכך עולה האדם בקודש ומגיע ל"ונתן לנו את תורתו".

אלו ואלו דברי אלוקים חיים

התלמידים שבאו בדורות המאוחרים הרחיבו וביססו את יסוד הדבקות בכיוונים שונים. לא אנו שנכניס ראשנו בין שני הרים גדולים אלו. "אלו ואלו דברי אלוקים חיים"³². כולם אהובים כולם קדושים, כולם עושים באימה וביראה רצון קונם.

נאמנים עלינו דברי הראי"ה זצ"ל:

יפה לנו מאוד כל שיחתם של תלמידי הגר"א יחד עם תלמידי הבעש"ט, שהיו עומדים במצב כל כך ניגודי זה לעומת זה בשעתם.
(אגרות ראי"ה א, עמ' דש)

טעות היא לחשוב שהאמת תופיע בעולם על ידי קולקטיביות רעיונית, בדפוסי מחשבה קבועים ואחידים:

האמת של אור העולם תיבנה מצדדים שונים ומשיטות שונות, שאלו ואלו דברי אלוקים חיים, ומדרכי עבודה והדרכה וחינוך שונים, שכל אחד תופס מקומו וערכו. ואין לאבד כל כישרון ושלמות כי אם להרחיבו ולמצוא לו מקום.
(עולת ראי"ה א, עמ' של)

הוויכוח הוא מה יש להבליט כעיקר ב"עץ החיים" - את הפירות, את האילן או את שורשיו. אם להדגיש את מגמת הדביקות, את הלמדנות או את הגישה המעשית. שאיפתנו החינוכית צריכה להיות באחדות כל השיטות.

כפי שאנו מתפללים יום יום לבורא עולם באהבה רבה:

"והאר עינינו בתורתך" - המגמה התורנית.

"ודבק לבנו במצוותיך" - המגמה המוסרית המעשית.

"ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך" - המגמה השורשית, הדביקות.

אנו כופלים את משאלתנו בסוף "קדושה דסידרא": "ברוך הוא אלוקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת, וחיי עולם נטע בתוכנו" רמוזות בזה שלוש המגמות:

"הוא יפתח לבנו בתורתו"

"וישם בלבנו אהבתו ויראתו",

ו"לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם".

ר' ישעיה הורוויץ זצ"ל בעל השל"ה מיזג בספרו את כל הזרמים: נגלה, נסתר, ותוכחות מוסר. הוא נותן הדרכה בספרו כיצד לגשת ללמוד תורה, בדבריו נמצא את שלוש המגמות:

כשפותח הספר יאמר הנני רוצה ללמוד כדי שיביאני התלמוד לידי מעשה ולידי מידות ישרות ולידי ידיעת התורה, והריני עושה לשם יחוד קודשא ב"ה ושכינתיה – זהו הנקרא תורה לשמה.

(של"ה, מסכת שבועות)

כלל השל"ה במילותיו הספורות את המשאלה המקפת: להגיע בלימוד התורה לקיום מעשי, לידיעת התורה ולדבקות בקב"ה, ואז זוכה האדם ללמוד תורה לשמה בכל בחינותיה.